

Dolgozzanak-e a nők?

Ez volt az egyik központi kérdése annak az elemzésnek, amely a nők társadalmi szerepének megítélésében az elmúlt másfél évtizedben bekövetkezett változásokat vizsgálta Magyarországon. A vizsgálat az *International Social Survey Programme* (ISSP)¹ 1988-as, 1994-es és 2002-es adatfelvételein alapul. Ezek mindegyike országos reprezentatív mintán² tudakolta a felnőtt lakosság nézeteit a nemi szerepek, a család, a gyerekvállalás, a család és munka összeegyeztethetőségének kérdéseiről. E témakörök közül itt csupán egyetlen kérdéscsoportot emelünk ki, nevezetesen azokat az attitűdkérdéseket, amelyek a női munkavállalás elfogadottságával, a nők pénzkereső tevékenységének a családra gyakorolt (vélt) hatásaival foglalkoznak.

Az ilyen típusú – jellemzően Nyugat-Európában fogant – kutatások alapvetően a „tradicionális–modern” ellentétpár mentén láttatják a nemi szerepekkel kapcsolatos ideológiák formálódását. „Tradicionálisnak” (vagy „konzervatívnek”, „hagyományosnak”) tekintik azt a felfogást, amely a nő kizárólagos háziasszonyi és anyai szerepvállalását és a férfi kizárólagos kereső tevékenységét támogatja. Ebből a nézőpontból a női munkavállalás egyértelműen negatívan ítéltetik meg, különösen akkor, ha (kis)gyermek(ek) is van(nak) a családban. Ezzel szemben „modernnek” minősítik azt a szerepfelfogást, amely a nemi szerepeket ennél nyitottabbnak, akár felcserélhetőnek látja, amely szerint a családon belüli feladatok ugyanúgy megoszthatóak, mint a kenyérkereset felelőssége. A „tradicionális” felfogáshoz gyakran negatív, míg a „modernhez” pozitív (kutatói) értékítéletek társulnak.

A „tradicionális–modern” ellentétpár ideológiája a kelet-közép-európaítól gyökeresen eltérő történelmi–társadalmi körülmények között alakult ki, így a hazai viszonyok között már csak ezért is korlátozottan alkalmazható. Kétségtelen, hogy a kényszerű („szocialista”) modernizáció és a felülről diktált emancipáció évtizedeiben nem tűnt életszerűtlennek a dolgozó nő képét a „modern”, haladó szellemmel azonosítani, és a háztartással, a gyerekneveléssel főállásban foglalkozót nőét pedig egyfajta „hagyományos”, „tradicionális” szerepként leírni. A rendszerváltás után felbolydult világban azonban ezek a meghatározások már korántsem tekinthetők egyértelműeknek.

Feltételezzük³, hogy a kérdéskörben kulcsszerepet játszó *háziasszony*-fogalom 1989 után nemcsak gyökeresen eltérő tartalommal töltődött fel, elveszítve korábbi, elmaradottsághoz társuló jelentését, hanem társadalmi csoportonként⁴ meglehetősen differenciált je-

lentéseket is kapott. Az eltérő jelentéstartalmakhoz eltérő értékelések kapcsolódhatnak, amelyeket a „tradicionális” szerepmeghatározás – véleményünk szerint – nem tud pontosan visszaadni. Nem gondoljuk tehát, hogy a rendszerváltás után tapasztalt (átmeneti) visszatérés a „hagyományos” értékrendhez bármilyen értelemben „visszalépést” jelentett volna a „fejlődés” útján. Az ilyen irányú véleménymódosulásokat inkább a strukturális kényszerekre adott racionális válaszreakcióként értelmezzük. Távoltartásunkat attól az értelmezéstől, amely a „tradicionális–modern” fogalompárnak negatív–pozitív értelmezést ad, következetes idézőjel-használattal igyekszünk kifejezni.

„Tradicionalizálódás” után „modernizálódás”

A vizsgálódásunk homlokterében álló attitűdök 1988–1994–2002 közötti változását négy állítással való egyetértés mértékének alakulásával illusztráljuk (2. oldal).

A férfiaknál és a nőknél tendenciájukban hasonló, ám nem teljesen egyező véleményalakulást tapasztalunk. A férfiak álláspontja a négy kérdés közül kettő vonatkozásában „tradicionalizálódott” 1988 és 1994 között. A második vizsgálat idejére ugyanis növekvő mértékben értettek egyet a második és a negyedik ábrán szereplő kérdéssel, tehát azzal, hogy „*Hat éves kora előtt mindenképpen megsínyli egy kisgyerek, ha az anyja dolgozik*”, illetve azzal, hogy „*Állásban lenni is fontos lehet, de a legtöbb nőnek az az igazi vágya, hogy otthona és gyermeke legyen*”. A másik két attitűd közül az el-

Tartalom

Dolgozzanak-e a nők?
Munka és egészség
Ha majd támaszra szorulunk

Kitekintés

Az EU országainak népesedése

Szemle

A demográfiai viselkedés mintái
Külföldiekkel vagy idegenekkel
Halálzási viszonyok az ezredfordulón
NKI Műhelytanulmányok angolul
Öregedés és társadalmi környezet
Szegénység és depriváció
Társadalmi riport 2004

Naptár

Finnugor demográfia
Magatartástudomány és
magatartásorvoslás
Globális öregedés
AIDELF
Egészségstatisztikai Fórum

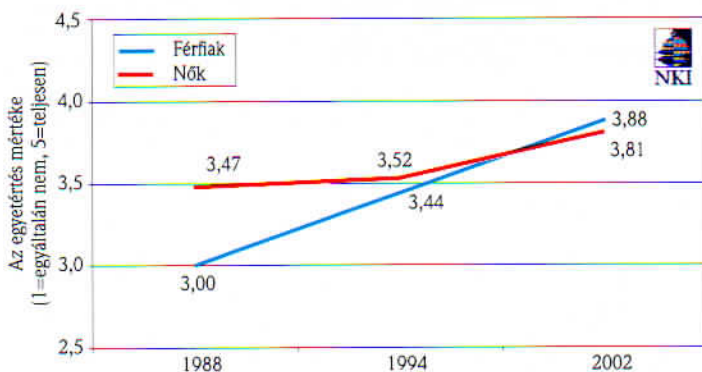
¹ Az ISSP évente ismétlődő nemzetközi együttműködési program, amely kiemelt társadalomtudományi kérdéseket elemző felmérésekre irányul. A program keretén belül a résztvevők meglévő társadalomtudományi kutatási projekteket illesztnek egymáshoz, összehangolják a kutatási célokat, és ezáltal nemzetek és kultúrák közötti dimenzióval gazdagítják az önálló nemzeti tanulmányokat. Az ISSP-nek 39 ország a tagja. Bővebb információ: www.issp.org.

² A vizsgált populáció mindhárom évben a Magyarországon élő 18 éves vagy annál idősebb személyek köre, a megkérdezett személyek száma 1988-ban 1737, 1994-ben 1494, 2002-ben pedig 1023 volt. Az adatfelvétel személyes kikerdezéssel történt.

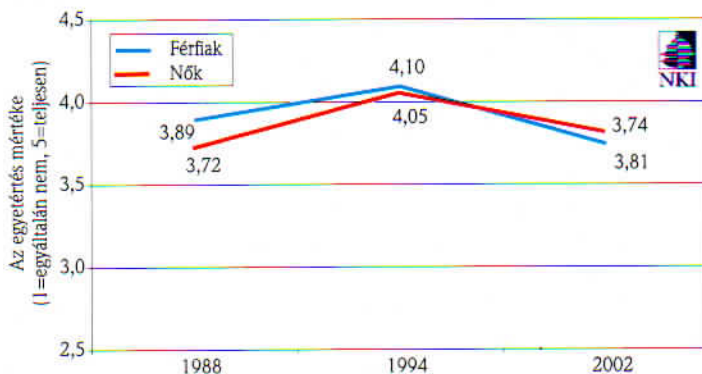
³ Megfelelő vizsgálatok híján kénytelenek vagyunk feltételezésekre támaszkodni.

⁴ Valószínűleg más tartalmak tapadnak a fogalomhoz az állás nélkül maradt falusi asszonyok számára, akik bőven találnak feladatot a ház körüli kisgazdaságban, más a sokgyerekes értelmiségi családokban, ahol önszántukból döntenek úgy, hogy a feleség kizárólag a gyereknevelésre fordítsa energiáit (és felhalmozott tudástökéjét), és megint más a társadalmi reprezentációs feladatokat is betöltő nagyvállalkozó-feleségek körében.

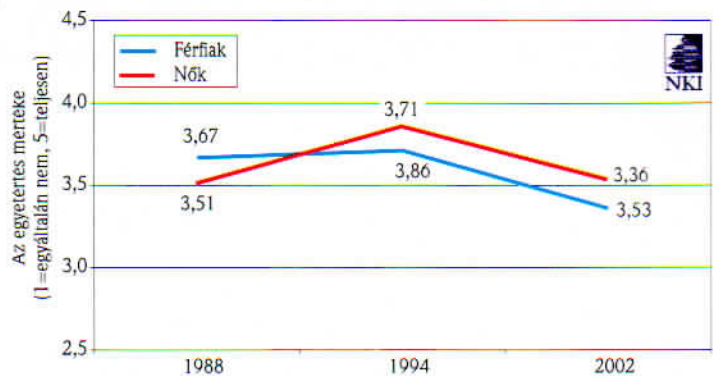
Egy dolgozó anya ugyanolyan meleg és szoros kapcsolatban lehet a gyerekeivel, mint egy olyan anya, aki nem dolgozik

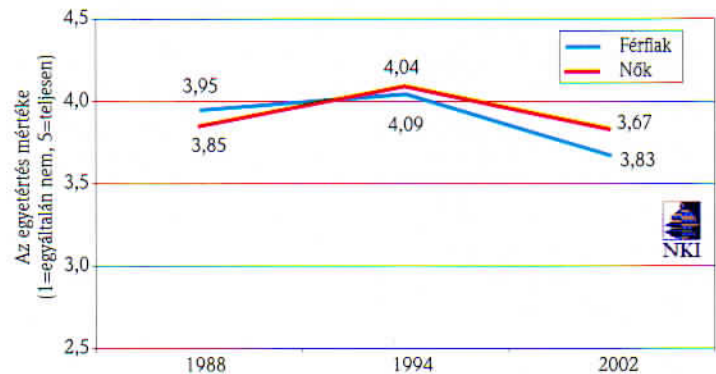
Hat éves kora előtt mindenképp megsínyli egy kisgyerek, ha az anyja dolgozik

A család élete megsínyli, ha a feleség teljes munkaidőben dolgozik

Állásban lenni is fontos lehet, de a legtöbb nőnek az az igazi vágya, hogy otthona és gyermeke legyen

sővel kapcsolatban „Egy dolgozó anya ugyanolyan meleg és szoros kapcsolatban lehet a gyerekeivel, mint egy olyan anya, aki nem dolgozik” viszont megengedőbbé váltak a kilencvenes évek közepére. „A család élete megsínyli, ha a feleség teljes munkaidőben dolgozik” kérdés tekintetében pedig nem változott az álláspontjuk. 2002-re már mind a négy kérdésben megengedőbbé váltak a férfiak, vagyis kezdtek határozottabban elfogadni a nők munkavállalásának gondolatát.

A nőknél szintén a „tradicionálisizálódás”-t követő „liberalizálódás” játszódott le, azzal a különbséggel, hogy náluk határozottabb volt az úgynevezett „visszalépés” a „hagyományos” szerepfelfogások felé 1988 és 1994 között. Az első ábránkon szereplő kérdéstől eltekintve minden vonatkozásban megerősödött a nők ellenérzése a munkavállalással szemben. Felerősödött a félelmük a munkába állásnak a családra gyakorolt negatív hatásaitól, és általánosabbá vált közöttük az a meggyőződés, hogy a legtöbb nő számára valójában a család és a gyerekek jelentik az öröm és megelégedettség legfőbb forrását. 2002-re azután – a férfiakhoz hasonlóan – körükben is egyértelműen megnőtt a női munkavállalás elfogadottsága.

1988-ban a férfiak még határozottan „tradicionálisabbak” voltak, mint a nők. Ám 1994-ben egy, 2002-ben pedig két kérdésben már a nők képviselték hagyományosabb nézőpontot, igaz, a kilencvenes évek közepéhez képest mindkét nem tagjai körében visszaesik a munkától való teljes távolmaradás pártfogolása, és határozottan népszerűbbé válik a részmunkaidős munkavállalás.

A rendszerváltozás előtti vizsgálatok eredménye különösen azért volt érdekes, mert a „köz” és a „privát” éles, ám rejtett szembenállását jelezte a nemi szerepekkel kapcsolatos ideológiák terén. Nyilvánvalóvá tette, hogy a nőket kereső munkába kényszerítő hivatalos ideológiával és a gazdasági kényszerekkel szemben a magyar társadalom megőrizte

„tradicionális” nemi szerepfelfogását, amely szerint a nő feladata és hivatása a háztartás és a család ellátása volna, míg a családfenntartói szerep a férfira hárulna. Ez a fajta közvélekedés persze nem befolyásolhatta a gyakorlatot – legalábbis ami a nők pénzkereső tevékenységét illeti. A csaknem teljes körű női foglalkoztatottság, a részmunkaidős munkalehetőségek hiánya és a nők második gazdaságbeli szerepvállalása az egyik oldalról, illetve a nők otthoni teendőinek fontosságát hangsúlyozó közvélekedés a másiktól, túlterheltséghez és súlyos szerepzavarokhoz vezetett a nők körében. Ehhez járult az a többletterhelés, amit a konzervatív attitűdöknek a háztartáson belüli, meglehetősen egyenlőtlen munkamegosztásra gyakorolt hatása okozott. Összességében tehát azt mondhatjuk, hogy a valódi választási lehetőség teljes hiánya és a munkavállalási és otthoni teljesítési kényszer kettős nyomása vezethetett – a nemzetközi mércével mérve igen nagyfokú – nosztalgiához a társadalmi feladatok hagyományos megosztása iránt.

A nyolcvanas évek végének társadalmi-gazdasági változásait követően nyitva állt a kérdés, hogy a radikálisan átalakuló strukturális viszonyok között módosulnak-e, s ha igen, milyen irányban módosulnak ezek a nézetek. Az egyik elvi lehetőség az volt, hogy a magyar közvélekedés elfordul a hagyományos nemi szerepektől, és felerősödik a nők teljes egyenjogúságának követelése.¹ Számítani lehetett arra is, hogy a strukturális változásokat – hasonlóan egyéb területekhez – a nemi ideológiák terén is a nyugati értékrendhez való közeledés kíséri majd. Ezt a vélekedést erősítették a nyilvánosság előtt, a folyóiratokban és a médiumokban zajló viták a dolgozó, karriert építő nőről, a nő önérvényesítésének fontosságáról. Végül pedig felmerült az is, hogy a családok többségénél a pénzkeresetre irányuló gazdasági kényszerek inkább motiválhatják a női munkavállalás elfogadását, mint a háziasszony-szerep kívánatosabbá válását.

¹ Ez a hipotézis jelenik meg Tóth Olga munkáiban: „Attitűdváltozások a női munkavállalás megítélésében”, *Szociológiai Szemle* 1995/1: 71–86. és „Házasság és gyermek? Vélekedés és viselkedés”, *Századvég* 1998 tél: 80–93.

A vizsgálatok azonban – mint láttuk – rációfoltak ezekre a várakozásokra és éppen ellentétes irányú folyamatokat, a vélemények „tradicionálizálódását” mutatták. Mi lehet ennek az oka? Úgy véljük, hogy a hagyományos nem szerepekhez való rendszerváltás utáni visszafordulás magyarázatában a munkaerőpiacon zajló folyamatok játszották a legfontosabb szerepet.

A munkaerőpiac helyzetét az 1989 után sokszerűen megjelenő túlkínálatos állapot jellemezte, a korábbi, csaknem kötelező munkavállalás helyébe a munkahely megtartásának nagyfokú bizonytalansága lépett. E radikális változás egyik következménye az volt, hogy bár sok család a korábbinál is jobban rászorult volna a nők keresetére (is), a nők kénytelenek voltak otthon maradni, akár munkanélküliként, akár valamilyen gazdaságilag inaktív státusba menekülve.

A nők otthon maradásának elfogadottsága valójában a pénzkereső munkát nem találó nők számával együtt növekedett, csökkentve ezzel a gyakorlat és a vélemények között korábban kialakult feszültségeket. Könnyen lehet, hogy éppen e kényszerű otthon maradás módosította az attitűdöket, és a kényszerből kíváncsiság – a gyerek, a család számára hasznossá – definiálta át a kialakult helyzetet. A munkaerőpiacról kiszoruló nők számára elérhető volt egy vonzó, vagy legalábbis elfogadható társadalmi szerep: a háziasszony, esetleg éppen az anya szerepe.¹ Míg a munka nélkül maradó férfi egyfajta társadalmi vákuumba kerül, nem létezvén elfogadott társadalmi kategória, amely őt mint a háztartás vezetőjét, otthoni feladatok ellátóját, vagy éppen főállású apát legitimálná, addig a nők egy társadalmilag elfogadott szerepbe menekülhettek akkor, amikor munkavállalásból háztartásbelivé, eltartottá, vagy főállású anyává váltak. Eszerint tehát eredményeinkben a háziasszony-szerep elfogadottságának erősödése éppen ezt a társadalmi „kiskaput” nyitja szélesebbre azok előtt a nők előtt, akik strukturális nyomásra kiszorultak a munkaerőpiacról.

¹ Lásd ezzel kapcsolatban Spéder Zsolt írását: *Gyermekek vállalni – új strukturális körülmények között*. In: Spéder Zsolt (szerk.): *Család és népesség – itthon és Európában*. Budapest, Századvég Kiadó, 2003: 86–112.

Adataink szerint ez a fajta racionalizálási, vagy ha úgy tetszik, szereptágítási folyamat valóban és meglehetősen közvetlenül is jelen volt – mégpedig elsősorban a férfiak körében. Azok a férfiak ugyanis, akiknek a felesége munkanélküli, vagy gazdaságilag inaktív (nem nyugdíjas) volt 1994-ben, inkább gondolták úgy, hogy a nő igazi vágya a család és az otthon (valamint jobban tartottak a nő munkavégzésének negatív hatásaitól), mint azok, akiknek a párja főállásban dolgozott.

Eredményeink ezen túl a munkaerőpiaci körülmények még egy fontos következményére is ráirányítják a figyelmet. Arra ugyanis, hogy sok nő számára nem saját, hanem férje munkaerőpiaci pozícióvesztése vezetett véleményének „tradicionálisabbá” válásához. Számos olyan családban, ahol a férfi maradt munka nélkül, és a nő lett a fő pénzkereső, a nők az átlagosnál jobban aggódtak amiatt, hogy saját munkavégzésük káros lehet a gyerekek fejlődésére, a család egészére. Az ilyen asszonyok a dolgozó férjjel rendelkező nőkhöz képest jobban hittek abban is, hogy állásban lenni csak másodlagos cél a nők számára. Ahol tehát a nő kényszerből vált főkeresővé, megnőtt a feszültség az értékek és a lehetőségek között, és vélhetően erősödtek a női szerepek közötti konfliktusok, ami növelte a nők félelmét attól, hogy elveszítik hagyományos családösszetartó funkciójukat.

Ahogy azt már korábban jeleztük, 1994 után, 2002-re mérséklődtek a társadalomban a női munka negatív hatásaival kapcsolatos aggodalmak, és gyengült az a nézet is, hogy a munka a nők számára általában másodlagos jelentőségű a családhoz, a gyerekekhez képest. Ezzel párhuzamosan a vélemények liberalizálódása volt megfigyelhető a gyerekvállalással, illetve a házassággal kapcsolatban. Mindezek azt is jelentik, hogy a magyar közvélemény a nyugat-európai tendenciákkal egy irányban kezdett elmozdulni, és – ha távolról is – közelíteni kezdett az ott uralkodó attitűdökhöz.

Blaskó Zsuzsa NKI

blasko@mailop.ksh.hu; zsblasko@freemail.hu

Az Eurobarométer Felvételesorozat (*Eurobarometer Survey Series*) az Európai Bizottság országok között és időben összehasonlítható társadalomtudományi programja. Célja a közvélemény rendszeres figyelemmel kísérése az Európai Unióban. A sorozat az 1970-es évek elején indult. Az Alapfelvételt (*Standard Eurobarometer Survey Series*) minden tagállamban, országos reprezentatív mintán, egy időben, évente legalább kétszer (tavasszal és ősszel) kérdezik az emberek társadalmi és politikai beállítottságáról. 1990 óta a felmérések tartalmaznak alkalmanként változó témájú kiegészítő kérdőívet is.

Az Alapfelvételek az 1980-as évek végén rövid, csaknem kizárólag telefoninterjúval készülő Villám Eurobarométerrel (*Flash Eurobarometer*) egészültek ki, amely 1994-ben havi, 1996-tól pedig már heti gyakorisággal jelentkezik. Villámfelvételek készülnek egy-egy célcsoport véleményének megismerése céljából is, a menedzserek véleményére, az üzleti vállalkozásokkal kapcsolatos Európai Unió kérdésekre helyezve a hangsúlyt. Az első ilyen a legmagasabb szintű döntéshozókat kikérdező 1996-os próbafelvétel (*Top Decision Makers Survey pilot study*) volt. A Villám Eurobarométerek adatai a kérdés időpontját követő egy év elteltével másodelemzés céljára általában szabadon hozzáférhetők.

A közép- és kelet-európai országokban 1990 és 1997 között évente egy-egy felvétel készült (*CEEB, Central and Eastern Eurobarometer*) az Európai Bizottság megbízásából, amelyek a gazdasági és politikai változásokkal és az Európai Unióval kapcsolatos attitűdöket vizsgálták. Ezt a sorozatot váltotta fel 2001-ben a 13 tagjelölt országban készülő felvételesorozat (*CC-EB, Candidate Countries Eurobarometer*), amely szinte minden tekintetben összehasonlítható az Alapfelvétellel. Az országoként nagyjából 1000 (Ciprus és Málta esetében 500) főből álló minták a 15 éves és idősebb népességet nem, életkor, régió, településnagyság, iskolai végzettség és családi állapot szerint képviselik. A válaszadókat otthonukban keresik fel a kérdezők. A felvételeket minden egyes tagjelölt országban nemzeti intézetek készítik, munkájukat a Gallup Intézet budapesti és brüsszeli irodája hangolja össze.

Az Eurobarométer Felvételesorozat kiadványait az Empirikus Társadalomtudományi Kutatások Központi Archívuma (Kölni Egyetem) dokumentálja és tárolja.

Forrás és további információ:

www.europa.eu.int/comm/public_opinion; www.gallup.hu; www.gesis.hu.

Daróczi Etelka NKI

daroczi@mailop.ksh.hu

Munka és egészség¹

Csak egészség legyen!

A saját egészséggel való elégedettség mértéke szerinti megoszlás
13 EU tagjelölt országban, 2002-ben

E sokszor hallható kívánság általános érvényét és jelentőségét mutatja, hogy az európai országok lakosai a jó élet feltételei között az egészséget az első három hely egyikén említik a közelmúlt adatfelvételeinek tanúsága szerint. Szociológiai szempontból tehát joggal állíthatjuk, hogy az étellel való elégedettség egyik legfontosabb területéről van szó. Az egészséggel való elégedettséget a népegészségtan szubjektív egészségértékelésnek (röviden szubjektív egészségnek) nevezi. Mivel a szubjektív egészség bizonyítottan legalább annyira jó mutatója a „tényleges” egészségi állapotnak, mint az orvosi vizsgálatok eredménye, vagy az elhalálozási valószínűség értéke, ezt a mutatót egyre gyakrabban használják a kutatásban.

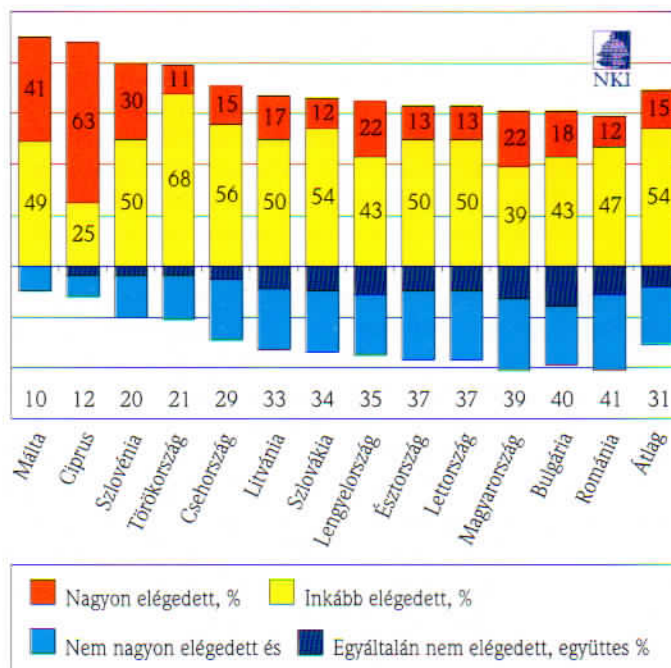
A szubjektív egészséget nemcsak az életkor és a nem, hanem a jövedelem és az iskolai végzettség – illetve általában a társadalmi státus – is erősen befolyásolja. Gyengébb, de kimutatható az etnikai hovatartozás, a vallási kötődés és a kulturális tényezők hatása, ide értve az olyan életmód-elemeket is, mint a dohányzás és az alkoholfogyasztás.

A munkakörülmények szintén jelentős hatást gyakorolnak az egészségre, a munka jellegétől függően különböző módon és mértékben. Korábban a fizikai és kémiai terheléseken – zaj, vibráció, vegyszerek – volt a hangsúly, újabban a munkavégzéssel kapcsolatos autonómia hiányát és a stresszt is az ártalmas munkakörülmények között tartják számon.

A szubjektív egészség az új EU tagállamokban és a tagjelölt országokban

Az itt ismertetett tanulmány keresztmetszeti vizsgálatra épül², amely oksági összefüggések tisztázására kevésbé alkalmas, mint a követéses (longitudinális vagy panel) felmérések. Gondot jelent az is, hogy a népegészség-vizsgálatok fontos háttérváltozóit – például a dohányzást vagy az alkoholfogyasztást – csak igen hozzávetőlegesen tudtuk mérni. A tanulmány kétségtelen erénye ugyanakkor, hogy 13 országra vonatkozóan (köztük az Európai Unió 10 új – a felvétel idején még megfigyelő státusban lévő – tagállamára, valamint a tagjelölt Bulgáriára, Romániára és Törökországra) nyújt átfogó és összehasonlítható képet az emberek szubjektív egészségi állapotáról általában és az egyes foglalkozási csoportok munkavégzéssel kapcsolatba hozható egészségkárosodásának mértékéről. Ez azért is fontos, mivel ezekben az országokban a munkakörülmények – akár a fizikai, akár a pszichikai megterhelést, vagy az önállóság mértékét tekintve – általában rosszabbak, mint az Unió régebbi tagországaiban.

A szubjektív egészségi állapotra vonatkozó megállapítások a 2. lábjegyzetben említett CCEB 2002.1 felvétel 4. kérdésére kapott válaszokon alapulnak, amely azt tudakolta, hogy a megkérdezett mennyire elégedett a saját életével általában, illetve annak egyes területeivel.³ A szubjektív egészségi állapot vizsgálatához a saját egészséggel kapcsola-

tos válaszokból képzett dichotóm (kétértékű) változót használtunk. „Elégedettek”-nek tekintettük azokat, akik azt választották, hogy nagyon elégedettek, illetve inkább elégedettek, míg „nem elégedett”-nek azokat, akik a másik két lehetőség valamelyikét választották.

A megkérdezettek összességét nézve megállapítható, hogy a Földközi-tenger térségében a legelégedettebbek az emberek az egészségükkel: az elégedettek aránya Máltán és Cipruson 90%, Szlovéniában és Törökországban 80% körüli. A balti államokban és a közép-európai országokban az emberek 60–70%-a elégedett saját egészségi állapotával.

Mivel az életkor elsődleges és igen erőteljes hatással van az egészségre, az elégedettséget a továbbiakban korcsoportokként vizsgáljuk. Az elégséges esetszám biztosítása érdekében kénytelenek voltunk meglehetősen tág életkori csoportokat alkalmazni, s még így is csak a legalább közepes, vagy az annál nagyobb népességű országok esetében tudunk érvényes megállapításokat tenni, azaz ki kellett hagynunk Ciprust és Máltát.

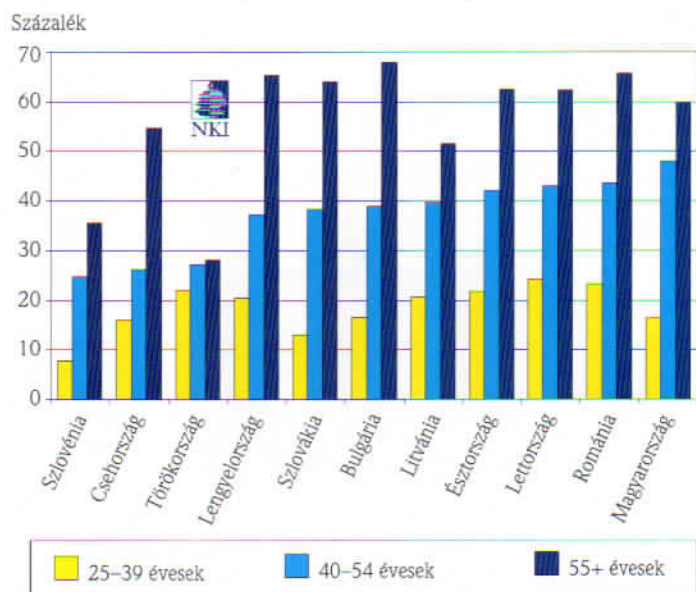
A legfiatalabb korcsoportban (15–24 évesek) általában 10% körül van a nem elégedettek aránya. A legnagyobb mértékben Románia tér el ettől, ahol ez az arány 15%. A 25–39 évesek csoportjában már átlagosan 18% a nem elégedettek aránya. Ennél lényegesen magasabb, közel 22% Törökországban és 23% Romániában. A középkorúak csoportjában Magyarország mutatja a legmagasabb elégedetlenség-arányt (48%). Az átlag ebben a korcsoportban 35%, főként az

¹ Jelen cikk a szerzők „Working and living in an enlarged Europe” című tanulmánya alapján készült, amely része a *European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions* „Quality of life in Europe” című sorozatának. Lásd www.eurofound.eu.int/publications/files/EF03108EN.pdf. A Korfa számára angolból fordította és az ábrákat szerkesztette: Daróczi Etelka.

² A tanulmány adatai a 2001 őszén kérdezett „European Commission: Standard Eurobarometer 56” és az „European Commission: Candidate Countries Eurobarometer 2002.1. Social Situation in the Countries Applying for European Union Membership”, felvételeiből származnak. Az utóbbit 13 országban (Bulgáriában, Cipruson, Csehországban, Észtországban, Lengyelországban, Lettországban, Litvániában, Magyarországon, Máltán, Romániában, Szlovákiában, Szlovéniában és Törökországban), az egyes országok nemzeti intézményei készítették, a munkát a *The Gallup Organization*, Budapest fogta össze. Lásd: www.gallup.hu/CCEB20021.pdf, továbbá http://europa.eu.int/comm/public_opinion.

³ Q4. Kérem, mondja meg, hogy Ön nagyon elégedett, inkább elégedett, nem nagyon elégedett vagy egyáltalán nem elégedett külön-külön a következőkkel? 1. Általában az életével; 2. A saját egészséggel; 3. Általában az ország egészségügyi rendszerével; 4. A családi életével; 5. A társadalmi életével; 6. A személyes biztonságával; 7. Az anyagi helyzetével; 8. A foglalkozási helyzetével; 9. Az otthonával; 10. A lakókörnyezetével.

Az egészségükkel elégedetlenek aránya 11 európai országban korcsoportonként, a középkoriak szerinti sorrendben, 2002-ben

alacsony török érték (27%) és Törökország jelentős népességsúlya miatt, hiszen szinte valamennyi többi ország értéke meghaladja a 35%-os átlagot. Ebben a korcsoportban Törökországon kívül csak Csehországban alacsony az elégedetlen emberek aránya (26%), míg Bulgáriában, Lengyelországban, Romániában és Szlovákiában 37–44% között mozog. A vizsgált 11 országot együttvéve a legidősebbek 55%-a nem elégedett az egészségével. Az átlagot a népes Törökország alacsony értéke (28%) „húzza le”, mivel a többi vizsgált országban 55–68% között mozog ez az arány, közülük Csehországban a legalacsonyabb és Bulgáriában a legmagasabb. Az országok közötti különbségek csak a két idősebb korcsoportban szignifikánsak.

Mint várható volt, a nők minden korcsoportjában valamivel magasabb az elégedetlenek aránya, mint a férfiaknál, de a különbség a fiatalok esetében igen csekély. A gyakoribb egészségi panaszok és a legidősebb korcsoport magasabb aránya miatt a nőknek általában egyharmada, míg a férfiaknak csak egynegyede nem elégedett az egészségével.

Az egészségi állapot iskolai végzettség szerinti különbözőségei a 25–39 és a 40–54 évesek csoportjában jelentősek: a képzettebbek elégedetlenségi aránya 5 százalékponttal alacsonyabb az átlagnál (amely az említett két korcsoportban 20, illetve 34%). A legidősebbek körében kisebb az iskolai végzettség szerinti különbség: 2,5 százalékpont.

A vélt egészségi állapot foglalkozási csoportok szerinti különbségeit a 25 évesnél idősebbek körében vizsgáltuk, de ezt is csak a viszonylag népesebb foglalkozási csoportok esetében tudtuk elvégezni. (Például a fiatal gazdálkodók, illetve a kisvállalkozók egyik korcsoportban sem érték el a vizsgálatához szükséges létszámot.) A szolgáltatási szektorban dolgozókról megállapítható, hogy a saját egészségükről alkotott véleményük minden vizsgált korcsoportban igen jó, míg a szakképzetlen munkások kifejezetten rossznak vélik egészségi állapotukat. A más foglalkozási csoportba tartozók között nincs nagy különbség a saját egészségükkel nem elégedettek aránya tekintetében, kivéve a legidősebb gazdálkodókat, akiknek a szakképzetlen munkásokéhoz hasonló a véleményük.

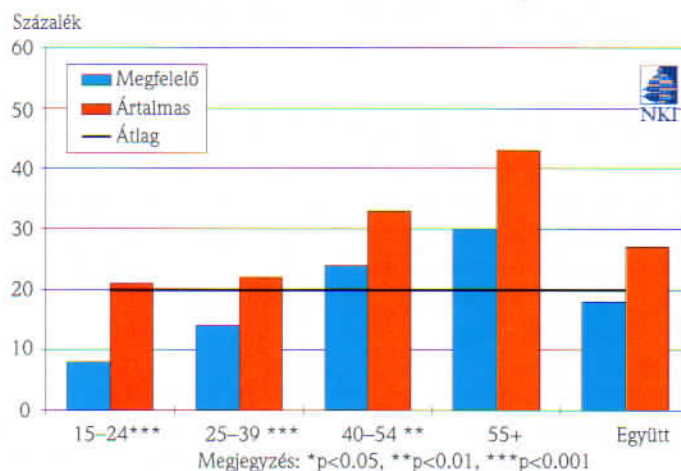
A fiatalok körében az anyagi helyzet jelenti a választóvonalat a saját egészség megítélésében. A 25–39 évesek közül a legalacsonyabb jövedelmi negyedbe tartozók majdnem háromszor akkora arányban elégedetlenek az egészségükkel, mint a leggazdagabbak. A 40–54 és az 50+ korúaknál a legszegényebbek elégedetlenségi aránya nagyjából 1,7-szerese a leggazdagabbakénak.

A munkakörülmények és az észlelt egészségi állapot kapcsolata

Az alábbiakban a munkakörülmények közül a fizikai és a pszichikai terhelés, a munkanap hossza, a munka autonómiája és intenzitása, illetve a munkanélküliség és a szubjektív egészségértékelés közötti összefüggéseket vizsgáljuk.

Az ártalmas fizikai munkakörülmények között dolgozók egészsége sokkal rosszabb: az egészségükkel elégedetlenek aránya mintegy 1,4-szerese azokénak, akik nem káros körülmények között dolgoznak. A különbség minden korcsoportban nagy, és statisztikailag szignifikáns, kivéve a legidősebbeket.

Az egészségükkel elégedetlenek aránya 11 európai országban korcsoportonként, aszerint, hogy megfelelőnek minősíthető, vagy ártalmas fizikai munkakörülmények között dolgoznak, 2002

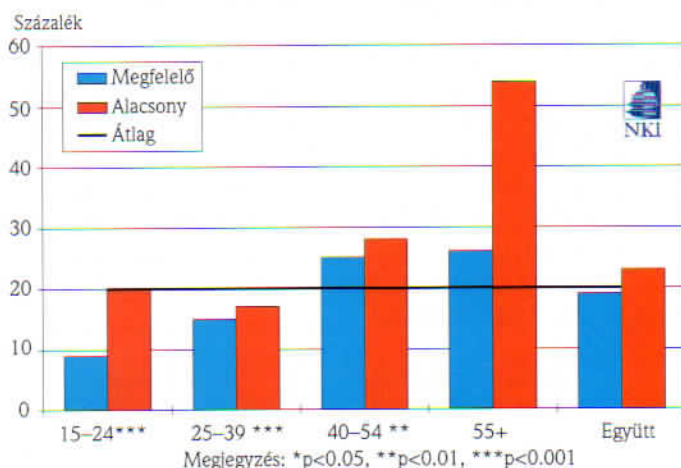
A kedvezőtlen pszichikai munkakörülmények a káros fizikai körülményekéhez hasonló gyakorisággal járnak együtt nem kielégítő egészségi állapottal, azzal a különbséggel, hogy ez nem minden korcsoportra jellemző.

A munkanap hossza nem mutat egyértelmű összefüggést az egészségi állapottal. Bár a fiatalok és a középkoriak körében a részidős foglalkoztatottság gyakrabban jár együtt egészségi panaszokkal, az összefüggés csak az utóbbiak esetében szignifikáns. A legidősebb korcsoportban ugyanakkor ellenkező előjelű az összefüggés. Általában elmondható, hogy a túlórázás és az egészségi ártalmak között – legalábbis ebben a keresztmetszeti vizsgálatban – nem mutatható ki összefüggés. Feltételezhető, hogy a jó pillanatnyi egészségi állapot munkára, a fiatalabbak és a középkoriak esetében gyakran túlmunkára, az idősebbek esetében pedig részidős foglalkozásra sarkall.

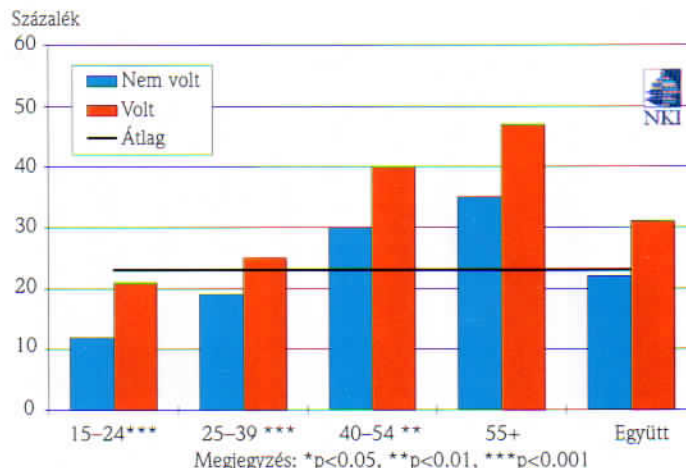
A munkahelyi autonómia és az egészséggel való elégedettség csak a legfiatalabb és a legidősebb csoportban mutat világos összefüggést: az önállóságot nem kínáló munkakörökben dolgozók kétszer akkora arányban elégedetlenek az egészségükkel, mint a munkájuk szervezésében, beosztásában széles autonómiát élvezők. A két közbülső korcsoportban is hasonló összefüggések állnak fenn, de a különbségek jóval kisebbek. Mivel az autonómia az életkorral párhuzamosan fokozatosan és nagy mértékben nő, a fiatalok elégedetlensége nem meglepő. Esetükben az önállóság iránti igény nem elégül ki, azt későbbre kell halasztaniuk. Érett felnőtt korban az autonómia növekedésére számíthatnak. Az is lehetséges azonban, hogy az elképzelések nem válnak valóra, és ez frusztrációhoz vezet a legidősebbek körében.

A munka intenzitása és az egészséggel való elégedettség közötti összefüggés mérsékelten erős. Bár a nem elégedettek aránya minden korcsoportban magasabb a túlterhelt, mint a nem túlterhelt dolgozók

Az egészségükkel elégedetlenek aránya 11 európai országban korcsoportonként, a munkahelyen élvezett autonómia szintje szerint, 2002

Az egészségükkel elégedetlenek aránya 11 európai országban korcsoportonként, aszerint, hogy volt-e a válaszadó tartósan munkanélküli, 2002

körében, a különbségek nem szignifikánsak. A legnagyobb különbség mindössze 10%, ez a legidősebbeknél fordul elő.

Végül a munkanélküliség által való érintettség és az egészségi állapot kapcsolatát vizsgáltuk. Azok, akik voltak már munkanélküliek, 3–8 százalékponttal nagyobb arányban elégedetlenek az egészségükkel, mint azok, akiknek nem volt ilyen tapasztalatuk. A legnagyobb, azaz 8%-os különbség a 40–54 éveseknél fordul elő, és ez statisztikailag szignifikáns.

A tartós munkanélküliség és az egészséggel való elégedettség között még szorosabb a kapcsolat. Az egészségükkel elégedetlenek aránya minden korcsoportban 6–8 százalékponttal magasabb azok körében, akiknek már volt ilyen tapasztalatuk, mint azok esetében, akiknek nem volt, és ez az összefüggés – a legidősebbek kivételével – szignifikáns.

Kovács Katalin NKI és Kapitány Balázs NKI
kovkati@mailop.ksh.hu; kapitany@mailop.ksh.hu

A Szingapúri Idősek Akciócsoportja (*Singapore Action Group of Elders*) kezdbetűiből – igen találóan – az angol *sage*, magyarul bölcs szó olvasható össze. A komoly múlttal rendelkező, nem profit-orientált, nem-vallási, több-nemzetiségű civil szervezet eredeti és elsőrendű célja az idős emberek egészségének és jó hangulatának megőrzése, illetve javítása. Az ötlet 1977-ben a Szingapúri Kocogó Egyesület (*Jogging Association of Singapore*) vezetőjétől – a Szociális Ügyek Minisztériumának akkori államtitkárától – származott.

Két év alatt két központot hoztak létre. Az egyik központ a fizikai erőnlétet szolgálta, tajcsi mozgásmozgások, asztali tenisz, illetve a Szingapúri Sport Tanács által az idős emberek számára kidolgozott egyszerű tornagyakorlatok oktatásával, irányításával. A másik központban az idős emberek szellemi és művészi képességeik karbantartására és fejlesztésére „ki mit tud” versenyt rendeztek, énekkart szerveztek, kantoni operát, társas- és népi táncokat tanítottak. Csoportjaik rendszeresen tartanak összejöveteleket, versenyeket, bemutatókat.

1999-ben létrehozták az Akupunktúra Központot, ahol mozgásszervi- és gyomorpanaszokat gyógyítanak, valamint agyvérzéses betegeket kezelnek. 2000–2003 között megszervezték az idősekkel foglalkozó szakemberek, az idősgondozók és a laikusok oktatását és képzését, illetve különféle programokkal igyekeznek kitölteni az idősek ellátásában a gyors népességöregedés miatt keletkező hézagokat. Programjukban követik a Népeségöregedési Tárcaközi Bizottság (*Inter-Ministerial Committee on Ageing Population*) jelentésében foglalt iránymutatásokat.

A fentiekén kívül a Szingapúri Állami Egyetem közreműködésével Öregedés Kutatóközpontot (*Centre for the Study of Ageing, CENSA*); a Szociális Ellátás Nemzeti Tanácsa és a Közösségfejlesztési, Ifjúsági és Sport Minisztérium támogatásával Tanácsadó Központot (*Counselling Centre*); közadakozásból, szervezett pénzgyűjtési akciókból és önkéntesek segítségével Foglalkoztatási Központot (*Employment Centre*) hoztak létre.

A Szingapúri Idősek Akciócsoportja két nemzetközi nem-kormányzati szervezet tagja, ezek az *International Federation on Ageing* (IFA) és a *HelpAge International*.

Forrás és további információ: www.sage.org.sg; www.ifa-fiv.org; www.helpage.org

Ha majd támaszra szorulunk¹

Az életkor kitolódásával egyre többen élnek meg azt az időszakot, amikor az ember már nehezen tudja magát ellátni. Az önellátás a férfiak közel 60%-a, a nők több mint 70%-a számára már 70–75 év között sem problémamentes. Hogy milyen elképzeléseik vannak későbbi életszakaszukról, azt nemcsak a közvetlenül érintett személyek miatt kell tudnunk, hanem azért is, hogy a családok kellő fele-

lősséggel tudjanak felkészülni az öregkorra. Feltétlenül szükség van arra is, hogy az öregek ellátásával kapcsolatos feladatokra a társadalom megfelelő módon – az érintettek igényeinek ismeretében – készüljön fel. A probléma az idősek arányának növekedése miatt egyre aktuálisabbá válik. A kívánatos cél az, hogy az öregek életminősége életüknek ebben a lefelé menő szakaszában se romoljon lényeg-

¹ A tanulmány átdolgozott részlet Dobossy Imre, S. Molnár Edit és Virágh Eszter (2003): *Öregedés és társadalmi környezet* című kötetéből (lásd *Szemle* rovatunkat). A kötetben a szerzők a KSH NKI „Életünk fordulópontjai” című kutatás első hullámában (2001/2002 fordulóján) kikérdezettek – összesen 16 363 személy, a 18–75 éves férfiak és nők országosan reprezentatív mintája – válaszaiból nyert adatokat elemzik. A megkérdezettek mintegy 20%-a ekkor már betöltötte 60-dik, de még nem haladta meg a 75-dik életévét. Az ábrákat Daróczi Etelka szerkesztette a *KorFa* számára.

gesen. Gondozásukra, ellátásukra elvileg többféle lehetőség is kínálkozik – ám ezek gyakorlati kivitelezése mind a családok, mind a társadalom részéről komoly befektetésekkel jár.

A leghumánusabb lehetőség az, ha a magát ellátni már kevésbé képes idős ember *nem kényszerül elhagyni megszokott környezetét, személyes tárgyait, értékeit*. Ez a hozzátartozók részéről azt igényli, hogy az idős családtagot rendszeres látogassák, gondozzák. Másfajta megoldás az arra alkalmas, fiatalabb családtaggal (esetleg más személlyel, rokonnal, ismerőssel) való *összeköltözés*. Végül sor kerülhet *intézményes háztartásba* kerülésre is, aminek előnye az állandó felügyelet, a szakszerű ellátás, az időskorú ember társas kapcsolatainak bizonyos fokú fenntartása. Az intézményes ellátás iránt egyre nagyobb az érdeklődés. Korábban kizárólag az állam, az önkormányzatok vagy az egyházak által fenntartott, túlsúlyos, gyenge színvonalú szociális otthonok, öregotthonok jöhettek számításba, a rendszerváltozás óta azonban erőteljesen – bár még mindig nem elegendő számban – jelenik meg a piaci szféra kínálata.² Bár a magán-intézményi ellátás jelentős anyagi ráfordítást igényel, nagy előnye, hogy a „saját otthonát” imitálja (például külön szoba, lakrész, esetleg saját bútor, saját berendezési tárgyak használatát), vagyis képes az egyéni igények kielégítését és az állandó felügyeletet, szakszerű ellátást együttesen megvalósítani.

A társadalom felkészülését célszerű a mind nagyobb létszámú időskorúak igényeihez igazítani, azaz odafigyelni arra, hogy maguk az érintettek *a lehetséges megoldási formák közül melyiket fogadják a legszívesebben*. Az alábbiakban ezt vizsgáljuk.

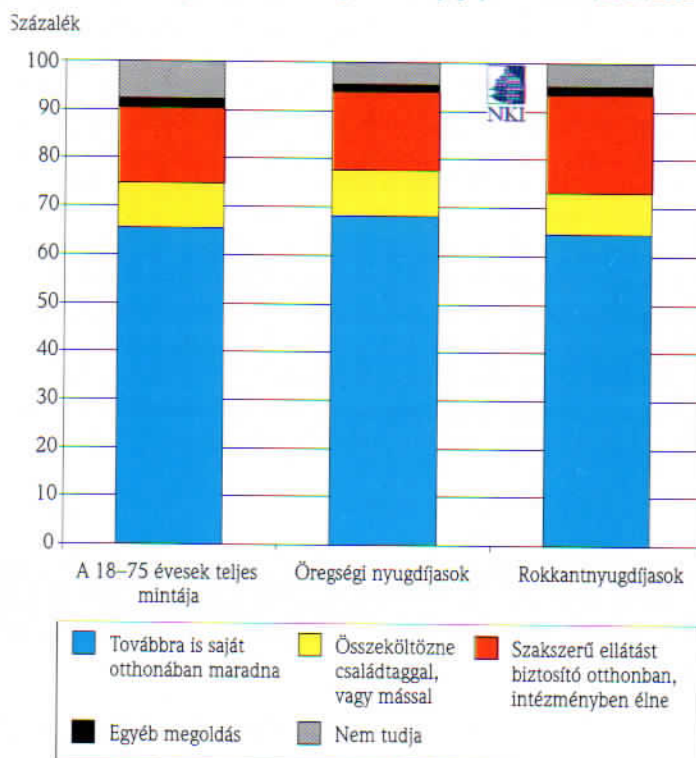
A felnőtt népesség erős többségi véleménye szerint az a *legjobb megoldás, ha a magát ellátni nehezen tudó idős ember nem kényszerül elhagyni saját otthonát*; így vélekedik a 18–75 éves népesség 66%-a. Ugyanakkor elég jelentősnek mondható az intézményes ellátás iránti érdeklődés is (16%). Legkevésbé preferált megoldási forma a „valakivel összeköltözés” (akár oly módon, hogy az idős ember költözik gyermekeihez, rokonaihoz, akár úgy, hogy saját lakásába fogadja be őket), az ezt választók aránya a teljes mintában 10% alatt marad. Ez érthető is. Az idős ember nehezen viseli, hogy hozzátartozójának, gyermekének terhére van, az őhöz költöző (vagy őt „befogadó”) felnőtt gyermek pedig aligha tudja nem érzékeltetni, hogy életmódjának megváltoztatásával áldozatot hoz.

A vélemények alakulása az öregségi és a rokkantnyugdíjasok körében a teljes mintában tapasztalhatóhoz hasonló. Eltérés abban mutatkozik, hogy a nyugdíjasok valamivel jobban támogatják a *szakszerű ellátást biztosító otthonokba* kerülés gondolatát.

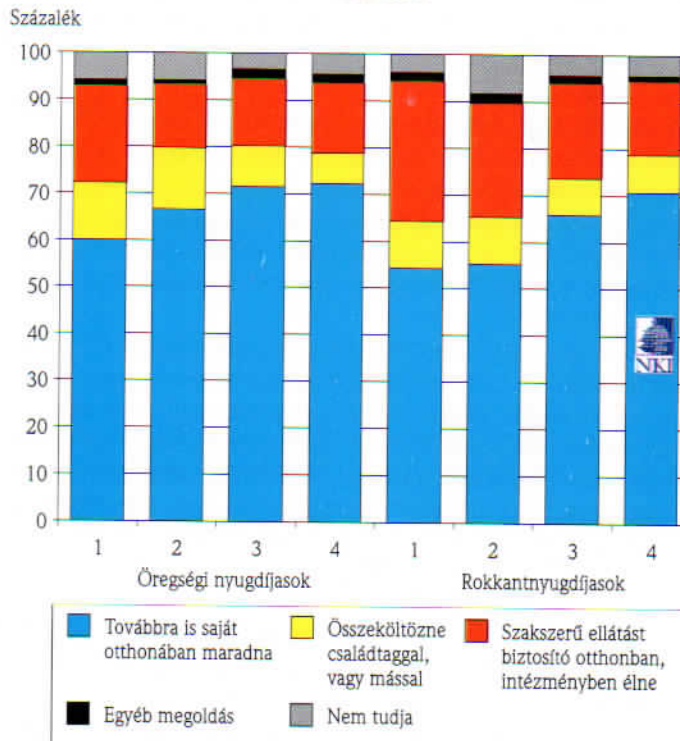
Ha a nyugdíjas népesség véleménymegoszlásait a családi együttélés típusának metszetében vesszük szemügyre, azt látjuk, hogy a szakszerű ellátást biztosító otthonok iránti érdeklődés az *egyszemélyes háztartásban* élők körében a legintenzívebb, s különösen áll ez a rokkantnyugdíjasokra. Az egyszemélyes háztartásban élő öregségi nyugdíjasok több mint egyötöde, a rokkantnyugdíjasok 30%-a épenséggel ezt a megoldást választaná abban az időszakban, amikor már nem tudja ellátni magát.

Az egyszemélyes háztartásban élő idős emberek aránya összességében természetesen nagyobb, mint a 75 évesnél fiatalabb öregségi és rokkantnyugdíjasok csoportjaiban. Az egyedül élő idős emberek nagy része 75 évesnél idősebb, illetve özvegyi nyugdíjas, akikre elemzésünk nem terjedt ki. A szakszerű ellátást biztosító időotthonok iránti igények tehát vélhetően magasabbak annál, mint amit kutatásunk valószínűsíteni tud. Már csak emiatt is kiemelten fontos

A leépülés időszakára vonatkozó lakás-alternatívák választási arányai az összes megkérdezett és a megkérdezett nyugdíjasok körében, 2001/2002

A leépülés időszakára vonatkozó lakás-alternatívák választási arányai a családi együttélés típusai szerint a megkérdezett nyugdíjasok körében, 2001/2002

A családi együttélés típusai:

- 1 = Egyszemélyes háztartásban élők;
- 2 = Többszemélyes háztartásban, párkapcsolat nélkül élők;
- 3 = Kétszemélyes háztartásban, párkapcsolatban élők;
- 4 = Három vagy többszemélyes háztartásban, párkapcsolatban élők.

² Lásd például a www.nyugdijasotthon.hu honlap adatbázisát, amely 670 címet tartalmaz.

lenne az élet e szakaszára való felkészülés – mind az egyének, családok, mind pedig a társadalom részéről. Ami az egyének, családok felkészülését illeti, megfelelő előtakarékosság szükséges ahhoz, hogy az ellátásnak e formáját az idős emberek a lehetőségek szerint életminőségük minél kisebb romlásával biztosítani tudják. Ennek eléréséhez azonban a szemléletmódnak is változnia kell. Nem ritkaság, hogy amikor a fiatalabb családtagok szembesülnek idős hozzátartozójuk leépülésével, a kialakult helyzetre nagyon nehezen találnak gyors és jó megoldást. Felmérésünk szerint a 18–75 évesek – beleértve az „idősödő korosztályt” is – több mint fele nem foglalkozik az öregségi anyagi biztonság megteremtésének különböző lehetőségeivel. A társadalom felkészülésében a lehetőségek szélesebb skálájának differenciált támogatása lenne kívánatos: szerényebb igényű otthonok létesítése, fenntartása csakúgy, mint a piaci szféra érdekltségének különböző kedvezményekkel (például adókedvezményekkel) történő ösztönzése.

Am a legnagyobb igény mégiscsak az iránt mutatkozik, hogy a magát ellátni nem, vagy kevéssé képes idős ember saját otthonában maradjon. Ellátásuk, gondozásuk egyre inkább ugyancsak intézményes feladattá válik, mivel a fiatalabb, még dolgozó családtagok – bármennyire is kötelességüknek érzik – erre igen mérsékeltten tudnak vállalkozni. A non-profit szervezetek keretében megoldott öregellátás (rendszeres látogatás, étkeztetés, testi gondozás, sétáltatás, stb.) egyike a lehetséges megoldási formáknak. Ennek társadalmi támogatásától az is remélhető, hogy munkaalkalmat teremtsen sokak számára, lehetőséget nyújtva a munkanélküli nők, illetve a fiatalabb nyugdíjasok aktivitásának fenntartására, egyúttal betervezve tevékenységüket az ellenőrizhetőség, adóztatás látókörébe.

Dobossy Imre KSH, S. Molnár Edit NKI és Virágh Eszter KSH
imre.dobossy@office.ksh.hu; smolnar@mailop.ksh.hu;
eszter.viragh@office.ksh.hu

KITEKINTÉS

Az EU országainak népesedése¹

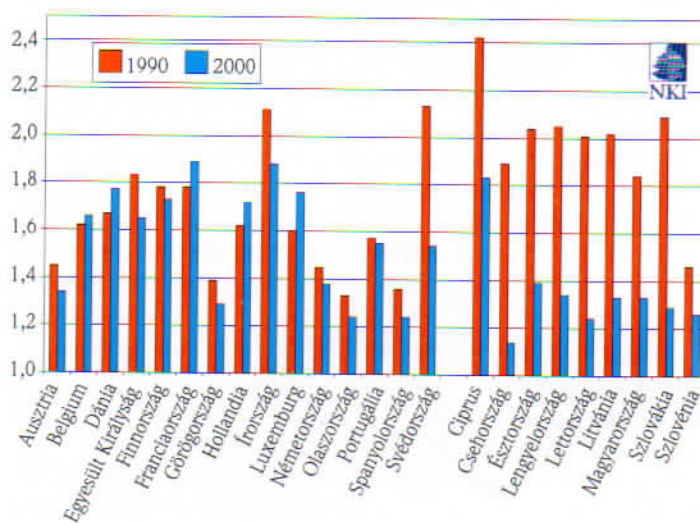
A KorFa előző számában az Európai Unió régi és új tagállamai népességének nagyságáról, életkor szerinti összetételéről és a férfi–nő arányokról adtunk képet a legfrissebb adatok tükrében. Ezúttal az EU országok népesedési folyamatait hasonlítjuk össze a 20. század utolsó (rendszerváltozás utáni) évtizedében lezajlott változások alapján.

A népesedés témakörébe a népesség számát és összetételét befolyásoló események, illetve a mögöttük álló jelenségek tartoznak. Ezek közül a termékenység és a halandóság alakulását, valamint a születések és halálozások, illetve a bevándorlások és kivándorlások egyenlegének, azaz a természetes szaporodásnak és a vándorlási egyenlegnek a népesség számához viszonyított nagyságát és ennek alakulását emeljük ki.

A termékenységet a teljes termékenységi arányszámmal mérjük, amely azt fejezi ki, hogy egy nő élete folyamán (pontosabban 15 és 49 éves kora között) átlagosan hány gyermeket szülne, ha az adott naptári év termékenységi jellemzői (életkoronkénti születési arányszámok) nem változnának. A teljes termékenységi arányszámnak évről-évre legalább 2,1-nek kellene lennie ahhoz, hogy a szülőgeneráció reprodukálja saját létszámát, vagyis az alacsony termékenység miatt ne kezdődjön népesséfgyógás.

1990-ben még ilyen „magas” termékenységgel büszkélkedhetett az új tagállamok többsége (Csehország, Magyarország és Szlovénia alkotta a kisebbséget) és a régi EU tagállamok közül Írország és Svédország. A termékenység 2000-es szintje a 25 ország közül már egyetlen egyben sem biztosítaná a népesség reprodukcióját.² 1990 és 2000 között zuhanásszerűen csökkent a termékenység Svédországban és minden új tagállamban, kivéve Szlovéniát, ahol

A teljes termékenységi arányszám az EU országokban, 1990 és 2000

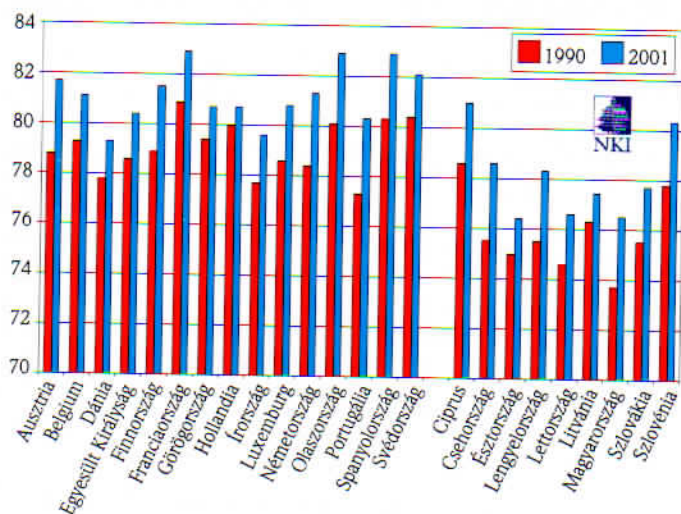

– a már korábban is igen alacsony szintről – mérsékelt volt a visszaesés. 2000-ben átlagosan 1,4-nél is kevesebb gyermek jutott egy nőre Ausztriában, Görögországban, Németországban, Olaszországban, Spanyolországban és Ciprus kivételével minden új tagállamban. Ez a legfőbb oka annak, hogy Európa népessége rohamosan öregszik, és részaránya a világ össznépességén belül folyamatosan csökken.

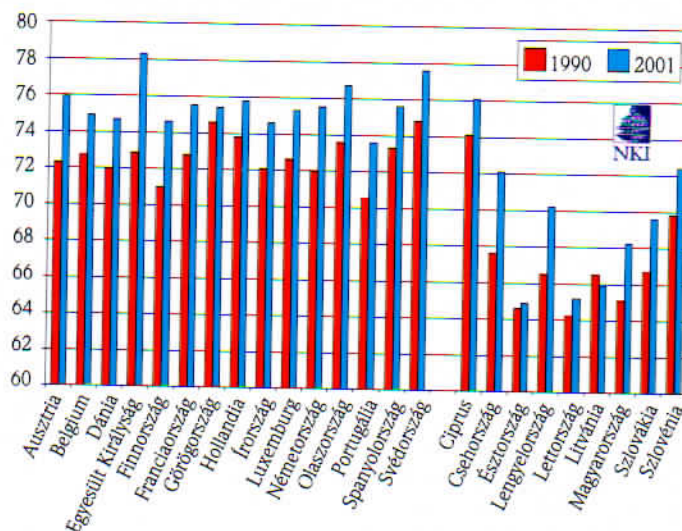
¹ Az adatok forrása: Demográfiai évkönyv 2003, KSH 2004 és Eurostat: www.europa.eu.int/comm/eurostat. A régi és az új tagállamokat külön csoportban, s azon belül ábécé sorrendben ábrázoljuk. Málta az adatok hiányosságai miatt nem szerepel.

² Az a tény, hogy ennek ellenére egyelőre kevés országban csökken a népesség, főképp a bevándorlásnak, a várható élettartam növekedésének és annak tudható be, hogy még viszonylag népesek a szülőképes korosztályok. A termékenység országok közötti különbségei viszonylag nagyok. A teljes termékenységi arányszám relatív szórása a régi tagországok között 1990-ben 14,5% és 2000-ben 13,9% volt; míg az új tagországok között 12,1% és 13,5%.

A nők születéskor várható átlagos élettartama az EU országokban, 1990 és 2001

A férfiak születéskor várható átlagos élettartama az EU országokban, 1990 és 2001

A halandóság átlagos szintjének legfőbb mutatója a születéskor várható élettartam, amely azt fejezi ki, hány évet élnének az újszülöttek, ha az adott naptári év halandósági jellemzői (életkoronkénti halálozási arányszámok) maradnának fenn. A nemek közötti jellegzetes halandósági különbségek miatt (a modern társadalmakban a nők élnek tovább) először a nők, majd a férfiak születéskor várható élettartamának alakulását tekintjük át.

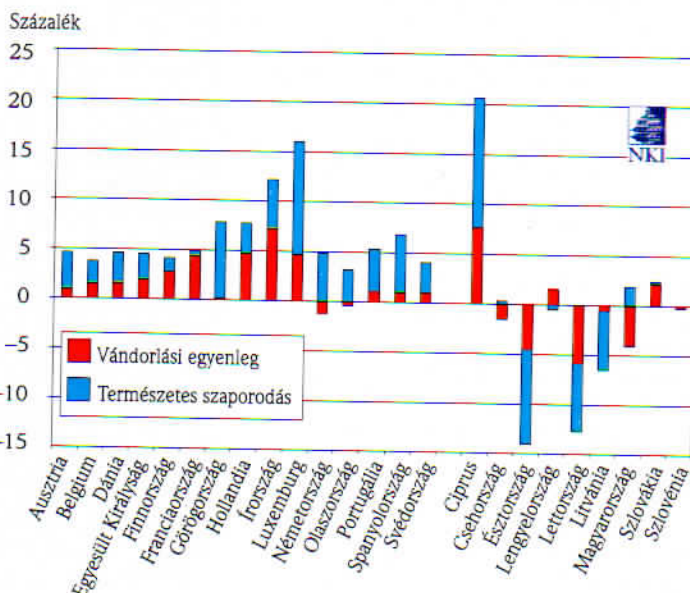
A halandóság – főképp a női halandóság – tekintetében a tagállamok egységesebb képet mutatnak, mint a termékenységgel kapcsolatban. A nők születéskor várható átlagos élettartama 1990 és 2001 között jelentősen, átlagosan több, mint két évvel nőtt a régi (2,1 év) és az új tagországok (2,3 év) csoportjában egyaránt. A változás +0,7 év (Hollandia) és +3,1 év (Csehország) közötti értékek között mozgott. 2001-ben a leánysecsemők már több mint 80 évre számíthattak a régi tagállamok többségében (a kivétel Dánia és Írország), valamint Cipruson és Szlovéniában. Észtország (76,4 év) és Magyarország (76,5 év) a sereghajtók.

A régi tagországokban a férfiak kilátásai a nőkéét is meghaladóan, átlagosan közel három évvel javultak, és a csoporton belül valamelyest csökkentek a különbségek. Az újakban viszont a férfiak nyeresége még a nőkéénél is kisebb (2,2 év), és nőtt a belső szórás, főképp a balti országok leszakadása miatt. Így a férfiak születéskor várható élettartama tekintetében 5,5 évről 6,2 évre nőtt a régi és az új tagországok (súlyozatlan) átlagai közötti különbség. Ami a négy visegrádi országot illeti, 1990 és 2001 között mindegyikben legalább három évvel nőtt a férfiak várható élettartama, de továbbra is jelentős a lemaradásuk az EU 15 országai mögött: Csehország és Portugália között 1,5 év, Magyarország és az Egyesült Királyság között 10,1 év a férfiak születéskor várható élettartama közötti különbség.

Utolsó ábránk a népesség 1991 és 2002 közötti százalékos változásának összetevőit mutatja. Ebben a tekintetben ugyancsak markáns eltéréseket találunk a régi és az új tagországok csoportjai között és azokon belül.

Írország, Luxemburg és Ciprus kiemelését a rendkívülinek mondható – évi egy százalékot meghaladó – népességnövekmény indokolja, amelyhez a természetes népmozgalom és a vándorlás egyaránt jelentős pozitív egyenleggel járult hozzá. A másik végletet Észtország és Lettország képviseli, ahol a gyors, természetes fogyás és a nagy vándorlási veszteség évi egy százaléknál nagyobb népességszökkenést okozott. A csökkenő lakosságú országok közé tarto-

A népességváltozás összetevői az EU országokban 1991 és 2002 között

zik még Litvánia a nagy negatív vándorlási egyenleg miatt, valamint Csehország és Magyarország, ahol az alacsony születésszám a fő gond.

A kisebb mértékben gyarapodó országok többségében a növekedés legfőbb forrása (legalább kétharmada) a bevándorlási többlet. Ide tartozik Ausztria, Dánia, Görögország (97,7%), Portugália, Spanyolország és Svédország. Németországot és Olaszországot ezen a csoporton belül az különbözteti meg, hogy vándorlás nélkül fogyna a népességük. Ezzel szemben az átlagosnál kedvezőbb természetes népmozgalomnak köszönhető a népességnövekedés több mint a fele Finnországban, Franciaországban, Hollandiában, Lengyelországban és Szlovákiában.

A nem említett országok közül viszonylag kiegyensúlyozott a két összetevő részaránya Belgiumban és az Egyesült Királyságban, illetve jelentéktelen a változás (Szlovéniában).

SZEMLE

A demográfiai viselkedés mintái a 18. században

Lélekösszeírások Pest megyében, 1774–1783

Szerző: Óri Péter.

KSH NKI Kutatási Jelentések 75,

Budapest: KSH, 2003/2, 388 oldal, 1500 Ft.

A kötet a szerző doktori (PhD) disszertációját tartalmazza, amely kettős célkitűzésnek kíván megfelelni: „leírni egy forrást, a lélekösszeírásokat, tisztázni azok eszmei hátterét, céljait, ezek megvalósulását, fogadtatását, végrehajtását, forráskritikai vizsgálattal tisztázni, hogy községsoros adatok mennyiben használhatók történeti demográfiai elemzések céljára, illetve a későbbi témabővülésnek megfelelően megfogalmazni néhány olyan alapvető kérdést, kutatási irányt, amely felé az összeírás községsoros adatainak elemzése útján előreléphetünk, és amelyek bizonyos fókig más 18. századi népesség-összeírásokkal kapcsolatban folytatott vizsgálódások esetében is a segítségünkre lehetnek. A második rész viszont egy olyan történeti demográfiai makroelemzés, amely térben korlátozott ugyan, de községsoros adatok feldolgozásához képest mégis viszonylag nagy területre terjed ki, amely felhasználja a Conscriptio Animarum kínálta nagy mennyiségű demográfiai adatot, sőt kiegészíti ezeket részben a józsefi összeírásból számított mutatókkal, részben a Pest megyéből fennmaradt 1789-es kataszteri összeírásnak a határterület nagyságára és megoszlására vonatkozó adataival. ... A célokat, a kiindulópontot ... a (magyar) történeti demográfia lényegi kérdéseire, problémáira próbáltuk kapcsolni oly módon, hogy ez az elemzés alapja lehessen egy olyan hosszú távú kutatási

programnak, amely a makroelemzéstől, az aggregált statisztikai adatok felhasználásától, az anonim, arctalan embertömegek vizsgálatától eljuthat a mikroelemzésig, a nominatív adatokkal, valódi hús-vér emberekkel való foglalkozásig.” (9. oldal)

Külföldiekkel vagy idegenekkel...

Szerkesztő: Tóth Pál Péter.

KSH NKI Kutatási Jelentések 76, Budapest:

KSH, 2004/1, 190 oldal, 1500 Ft.

ányérzetek. • Magyarok és külföldiek. A hazai népesség külföldiekkel kapcsolatos attitűdjei (Tóth Pál Péter és Jankó Béla): Az empirikus felmérésekről; A magyar felnőttek kapcsolata a külfölddel és a külföldiekkel: az alapmegoszlások; A bevándorlási politikára vonatkozó általános kérdések; A külföldiek (idegenek) jellemzése; A válaszadók reagálása a kérdések megfogalmazási módjára; Az attitűdök együttesének struktúrája; A külföldiekkel szembeni attitűdök az egyes társadalmi-demográfiai csoportokban; A külföldiekhez való viszonyt meghatározó tényezők vizsgálata.

Halálozási viszonyok az ezredfordulón: társadalmi és földrajzi választóvonalak

Szerzők: Daróczi Etelka és Kovács Katalin.

KSH NKI Kutatási Jelentések 77,

Budapest: KSH, 2004/2, 210 oldal, 1500 Ft.

Tartalom:

Előszó (Daróczi Etelka) • Európa kelet–nyugati megosztottsága az életésélyek terén (Daróczi Etelka) • A várható élettartam Magyarországon európai összehasonlításban (Daróczi Etelka) • Jövedelmi egyenlőtlenségek és mortalitás (Kovács Katalin) • Területi és társadalmi különbségek a középkorú férfiai és nők halandóságában Magyarországon 2001 körül (Daróczi Etelka) • Halandósági többlet és egészségdeficit a nem házasságok körében (Kovács Katalin) • Társadalmi rétegződés, társadalmi folyamatok és a halálozások ok szerinti elemzése (Kovács Katalin).

Tartalom:

Külföldiekkel/idegenekkel (Tóth Pál Péter). • Az idegenekkel és a külföldiekkel kapcsolatos angol-szász, francia és német kutatások irodalma, 1990–2002 (Kovács Éva és Vidra Zsuzsanna): Multikulturalizmus, másság diskurzusok, rasszizmus; Egyéni és kollektív jogok vitája, vagy liberálisok és kommunáriusok (filozófiai vita); Egyesült Államok; Anglia; Franciaország; A német nyelvű szakirodalom. • A magyar lakosság külföldiekhez való viszonyáról szóló szakirodalom összefoglalása (Tóth Pál Péter és Turai Tünde): Empirikus kiszólások; Közvélemény-kutatások a magyarságról és a magyar nemzetről; A magyar társadalom befogadókésztsége; Szimpátiák és antipátiák; Előnyök és hátrányok mérlegelése; Antagonizmusok; Z(vagy T?)árt karok; Attitűd-kijelentések a közvélemény-kutatásokban; Pozitív állítások; Negatív állítások; Az idegenellenesség típusai; Jó-jó, de mi van a háttérben? A magyar saját xenofóbiája; Idegen(?)ellenesség – elméleti hi-

NKI Műhelytanulmányok angolul

Working Papers on Population, Family and Welfare

Sorozatszerkesztő: Melegh Attila.
Technikai szerkesztő: Kardulesz Ferencné.
ISSN 1588-3396. Demographic Research Institute,
Hungarian Central Statistical Office.

Az egyszerű kivitelben, évente néhány alkalommal, számonként 20-50 oldalon megjelenő kiadványok elsődleges célja, hogy az Intézet kutatási eredményei minél rövidebb idő alatt eljuthassanak az angolul olvasó érdeklődőkhöz és a nemzetközi szakmai fórumokra. Az Intézet a Műhelytanulmányokat ingyenesen terjeszti, elsősorban a magyarul nem olvasó szakemberek számára. A szerkesztőség szívesen fogadja a *KorFa* olvasóinak javaslatát olyan személyekre és intézményekre, akiket (amelyeket) az eddigi témák közül érdekelhet valamelyik, illetve ahova érdemes rendszeresen küldeni a sorozatot.

A *Working Papers* 2004-ben megjelent számai:
5. S. Illés: *Foreigners in Hungary: Migration from the European Union*;
6. M. Muszyńska: *Family Models in Europe in the Context of Women's Status*;
7. A. Melegh, E. Kondratieva, P. Salmenhaare, A. Forsander, L. Háblicsek and A. Hegyesi: *Globalisation, Ethnicity and Migration. The Comparison of Finland, Hungary and Russia*.

Öregedés és társadalmi környezet

Szerzők: Dobossy Imre, S. Molnár Edit és Virágh Eszter • *Életünk fordulópontjai. Műhelytanulmányok 3. KSH Népeségtudományi Kutató Intézet, Budapest, 2003 október, 167 oldal, 1000 Ft.*

Tartalom:

Bevezetés • Az öregség képe a közgondolkodásban és felkészülés az öregkorra: A közvéleményben élő kép az öregségről. Hány éves kortól számít az ember öregnek? Az öregkor jellemzése. Vélemények az öregekről • Felkészülés a nyugdíjas életre, az öregkorra: Az idős kor, a nyugdíjas élet anyagi biztonságának megteremtése. A nyugdíjazás idejével kapcsolatos elképzelések. A nyugdíjazás utáni első évekre vonatkozó tervek • Az „idősödés” kora – nyugdíjasok 75 éves korig: A 60-75 év közötti „idősödés”, illetve a nyugdíjas népesség főbb demográfiai jellemzői. A 60-75 év közöttiek jellemzői. A 75 éves és fiatalabb nyugdíjasok jellemzői. A 75 éves és fiatalabb öregségi és rokkantnyugdíjasok nyugdíjba lépésének körülményei; a nyugdíjasok munkavállalása • Az „idősödő korosztály”, illetve a 75 éves és fiatalabb nyugdíjasok életkörülményei: A jövedelmi helyzet. A lakáskörülmények. Az egészségi állapot • Nyugdíjas életmód a rendszeresen végzett

ÉLETÜNK FORDULÓPONTJAI

Műhelytanulmányok 3

Dobossy Imre
S. Molnár Edit
Virágh Eszter
Öregedés és társadalmi környezet

feladatok szemszögéből: Időmérleg-szemponitú és feladatcentrikus megközelítésmód – az „érintettség” tisztázása. Társadalmi-demográfiai különbségek a rendszeres feladatok ellátásában. Aktívak és passzívok • A közérzet jellemzői az idősödés korában: A közérzet és az életkor összefüggése. A közérzet és az egészségi állapot összefüggése 60-75 év között. A közérzet és a családi körülmények összefüggése 60-75 év között • Összefoglalás és következtetések.

Szegénység és depriváció

Társadalomszerkezeti összefüggések nyomában

Szerzők: Kapitány Balázs és Spéder Zsolt. *Életünk fordulópontjai. Műhelytanulmányok 4. KSH Népeségtudományi Kutató Intézet, Budapest, 2004 február, 148 oldal, 1000 Ft.*

Tartalom:

Bevezető • Párhuzamos szegénységközelítések: Jövedelmi szegénység. Hátrányos lakáskörülmények, lakásszegénység. Depriváció vagy kizártság – lényeges elmaradás a népességet jellemző átlagkörülményektől. Abszolút (vagyon) depriváltság. Szociálpolitikai szegénység. Azonosság, átfedés vagy elkülönülés? • A szegénységben élő népesség társadalmi jellemzői: Társadalmi ismérvek. Demográfiai tényezők – gyermekszegénység • A szegények életmódja: Vagyon és életmód. Integráció. Elégedettség. A jelenlegi helyzet, életpálya értékelése. A jövőre vonatkozó kilátások • A szegénnyé válást meghatározó tényezők – jövedelmi szegénység: A logisztikus regressziós modellekről. A modellezés logikája. Általános modellek – a bekerülési esélyeket meghatározó tényezők. Szegénységi kockázatok a részsokaságokban: sokgyermekes családok és gyermeküket egyedül ne-

ÉLETÜNK FORDULÓPONTJAI

Műhelytanulmányok 4

Kapitány Balázs
Spéder Zsolt
Szegénység és depriváció
Társadalomszerkezeti összefüggések nyomában

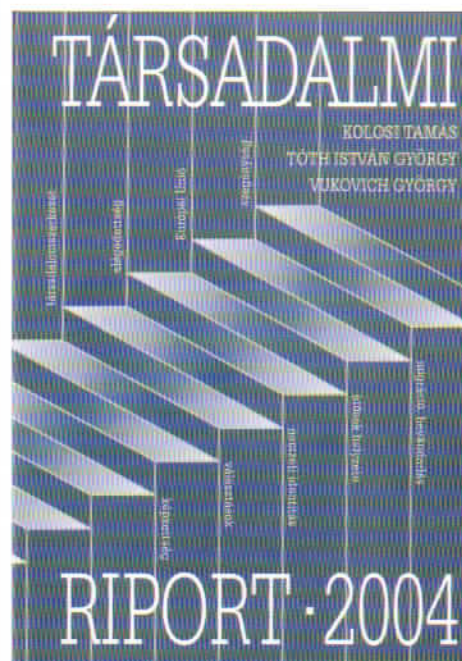
velők • Más szegénységdefiníciókra felépített modellek: Rossz lakáskörülmények között élők. Abszolút deprivációs kockázatok. A hiány és annak megítélése: depriváció az életkörülményekben. A szociálpolitika támogatottjai és a szegények • Összefoglalás.

Az NKI kiadványai megrendelhetők:
Kardulesz Ferencné NKI
kardulsz@mailop.ksh.hu

Társadalmi riport 2004

Tanulmánykötet

Szerkesztők: Kolosi Tamás, Tóth István György és Vukovich György.
TÁRKI, Budapest, 2004, 504 oldal, 2490 Ft.

A Társadalmi Riport új kötete – követve a hagyományokat – a társadalom szerkezetének, fontosabb összetevőinek időbeli változásairól, az egyes társadalmi rétegek, jelenségek állapotáról, mozgásairól igyekszik beszámolni, elsősorban a különböző kutatói műhelyekben folyamatban lévő, vagy éppen befejezett vizsgálatok adatai, eredményei alapján. Az első fejezet a társadalom szerkezetének átalakulásáról, a jövedelmekről, a szegénységről; a második a gyermekvállalásról, az idősök életmódjáról, a lakáshelyzetről, az iskolai

teljesítmény társadalmi háttéréről ad képet. A harmadik fejezet a *Munkaerőpiac és háztartás-gazdaság* témakörben többek között az 50 éves férfiak nagyarányú inaktivitásának okait, a képzés és a kereset viszonyát, a munkaerőpiac és a migráció kapcsolatát tárgyalja; míg a következőben az információs társadalomról szóló tanulmányok szerepelnek. Az ötödik fejezet az előítéletekről, a cigány családok jövedelméről, a lakóhelyi szegregációról és a bevándorlók helyzetéről szól; az utolsó fejezetben pedig a politikai viselkedésről

(pártválasztás, EU csatlakozás) és a társadalmi attitűdökről (nemzeti identitás, biztonsághiány) olvashatunk. A kötet tanulmányait közel ötven, igen neves, a szakterületét kiválóan ismerő kutató írta, ami önmagában is garancia a témák sokoldalú és alapos tárgyalására.

A kötet megvásárolható a könyvesboltokban és a TÁRKI könyvtárban (Pásztor Angelika könyvtárosnál, XI. Budapest, Budaörsi út 45., X. emelet, Andorka Könyvtár).

NAPTÁR

Finnugor demográfia

A Finnugor Népek IV. Világkongresszusa (Tallinn, 2004. augusztus 15–19.) népesedési szekcióján, amelyet Kalev Katus észt demográfus professzor hívott össze, három előadás hangzott el. Seppo Lallukka az elmúlt fél évszázad, míg Andrej Volkov professzor a jelen és a jövő fényében dokumentálta az Oroszországban élő finnugor népek eltűnésének veszélyét. Erre a kongresszus plenáris ülésén már Pusztay János nyelvészprofesszor is felhívta a figyelmet: „Oroszország területén sok [finnugor] nép gyakorlatilag szinte eltűnt, az izsörök vannak nagyon kevesen, illetve Nyugat-Szibériában az enyeszek, akiknek a száma a kétszáz-háromszáz körül van. A többiek aztán már nagyobb lélekszámúak, a vogulok például nyolcezeren vannak. Az osztyákok, a hantik huszonezren, de csak a fele beszéli a nyelvet – jó esetben. Azt mondják, azoknak a népeknek van esélyük arra, hogy megmaradjanak, fennmaradjanak, akik viszonylag egységes nyelven beszélnek, és a lélekszámuk eléri a harminc ezret.” (Forrás: www.radio.hu.) A szekció harmadik előadója, Daróczi Etelka – a Finnugor Népek Világkongresszusa Magyar Nemzeti Szervezetének egyik küldötteként – a legnagyobb finnugor nép, a magyarság demográfiai múltját, jelenét és lehetséges jövőjét tárgyalta.

További információ: www.kongress.ugri.info;
www.suri.ee; www.finugor.ru

Magatartástudomány és magatartásorvoslás

A „Selye János” Magyar Magatartástudományi és Magatartásorvoslási Társaság, valamint a Semmelweis Egyetem Magatartástudományi Intézete tudományos szimpóziumot rendezett Budapesten, 2004. augusztus 29–31-én. A találkozóhoz az volt a célja, hogy fórumot teremtsen Közép- és Kelet-Európa morbiditási és mortalitási válságának jobb megértéséhez, továbbá megvizsgálja, hogyan lehet a magatartásorvoslási kutatást és gyakorlatot jobban latba vetni a gyors átalakulásban lévő országok egészség-gel kapcsolatos bajainak megértésében és gyógyításában a jelenben és a jövőben egyaránt.

További információ: www.selyesociety.org; www.magtud.sote.hu

Globális öregedés

„Globális öregedés: fenntartható fejlődés” címmel 2004. szeptember 4–7. között Szingapúrban tartotta hetedik világkonferenciáját az IFA (International Federation on Ageing, Nemzetközi Öregedés Szövetség) a SAGE (Singapore Action Group of Elders, A Szingapúri Idősek Akciócsoportja, lásd keretes írásunkat a 6. oldalon) meghívására.

Az IFA 1973-ban jött létre, célja olyan politikák és gyakorlatok ismertetése, oktatása és támogatása világszerte, amelyek az idősök életminőségének javítására irányulnak. Az IFA Igazgatótanácsának magyar tagja Dr. Boga Bálint gerontológus.

A konferencián több mint hétszázan vettek részt mintegy 40 országból, munkájukat a szakembereken kívül több száz önkéntes segítette. Napirendre kerültek az idősök egészségügyi ellátásával, anyagi biztonságával, esélyegyenlőségük-ről való gondoskodással és ennek megvalósításával, továbbá az aktív öregedéssel kapcsolatos kérdések. Ez utóbbi a testi, a szellemi és a társadalmi jólét lehetőségeinek az élet egész hosszát figyelembe vevő optimalizálásával foglalkozik. A résztvevők a konferencia előadásain kívül időszonokban, nyugdíjházakban, többgenerációs foglalkoztatókban tett látogatásokon, a SAGE színjátócsoport előadásain stb. győződhetek meg arról, hogy Szingapúr élen jár az aktív öregedés programjának megvalósításában, kivételes helyzete kiváló lehetőség a Kelet és Nyugat közötti hídszerpénnek betöltésére.

További információ: www.ifa-fiv.org

AIDELF

A Francia Nyelvű Demográfusok Nemzetközi Egyesülete (Association Internationale des Démographes de Langue Française) 2004. évi konferenciáját szeptember 20–24. között Budapesten, a MTA székházában rendezte meg. A konferencia fő témája a nemzetközi migráció volt, amelyet az alábbi témák szerint csoportosítottak vitákkal meg:

A ki- és bevándorlás megfigyelésének és mérésének fejlődése; A vándorlás dinamikája: a változás feltételei; Nemzetközi vándorlás és konfliktusok;

A nemzetközi mobilitás személyi és külső tényezői; A vándorlás a demográfiai előreszámlításokban: tudomány vagy találgatás?

Az AIDELF-konferencia első két napján – hazai és külföldi előadók közreműködésével – a magyar demográfiai helyzettel kapcsolatos témák kerültek megvitatásra:

A gazdasági és demográfiai átmenet utáni korszak jellegzetességei; Külföldiek a magyar ingatlanpiacon; Termékenység és párkapcsolat; Az instabil családpolitika következményei; A magyarországi cigányság demográfiája; A románok, a romániai magyar kisebbség és Magyarország demográfiájának összehasonlítása; A XX. századi belgiumi magyar népesedés rövid története; Pszichoszociális tényezők és halandóság.

További információ: www.aidelf.org;
gabor.rozsa@ksh.gov.hu

Egészségstatisztikai Fórum

A IV. Egészségstatisztikai Fórum megrendezésére az Országos Epidemiológiai Központ és a Központi Statisztikai Hivatal szervezésében, az Egészségügyi Minisztériumban került sor 2004. november 16–17-én. A Fórum programjában szerepelt az egészség és a társadalmi helyzet kapcsolatának ismertetése, a hazai népegészségügyi jelentési rendszer, a nemzeti törzsindikátor-lista, továbbá az internetes Egészségadattár fejlesztésének bemutatása. A Fórum második napját az adatminőséggel kapcsolatos kérdéseknek, az adatösszekapcsolás lehetőségeinek szentelték. A rendezvény keretét nyújtott a média meghívott képviselőinek „epidemiológiai továbbképzése” is.

További információ: www.antsz.hu/oek/egeszsegstat

KorFa – népesedési hírlevél

ISSN 1586-7684

Kiadja: a KSH Népeségtudományi Kutató Intézet

Felelős kiadó: Spéder Zoltán igazgató

Szerkesztő: Daróczi Etelka • daroczi@mallopp.ksh.hu

Tipográfia és tördelés: Előfej Bt. • elofej@axelero.hu

A Szerkesztőség címe: 1149 Budapest, Angol u. 77.

Telefon: 383-3535 • Fax: 383-3111

Megjelenik évente 4 alkalommal.